

Gör det omöjliga möjligt – en introduktion

Styrelsen för Socialmedicinsk tidskrift gav under våren 2017 redaktionen i uppdrag att göra ett temanummer om Hans Rosling. Utgångspunkten för arbetet var att försöka finna artikel-författare som kunde ge olika perspektiv på insatser som Hans bidragit med under sin levnad. Detta diskuterades också med Agneta Rosling, Hans hustru.

Om vänskap

Hans var till sin natur vänfast och i stort sett alla artikelförfattare har haft en personlig relation till honom. I de inledande åtta artiklarna presenteras personliga och berörande bidrag. **David Finers** dikt *Still time to heal* inleder presentationerna. Sedan ger **Jerker och Jens Liljestrand** en bredare beskrivning av framväxten av välfärdslandet Sverige i artikeln *För världen i tiden* och hur detta påverkade Hans. Jerker Liljestrand och hans familj befann sig i Moçambique samtidigt som Hans och Agneta Rosling. De lärde sig då att befolkningens hälsa även med små medel kunde påverkas. Det tog de med sig i analysen av den svenska hälsoutvecklingen med förbättring av hälsa genom vaccinationer som i stort utrotade polio i Sverige, genom fria skolluncher som medförde att kroppslängdsskillnader i Sverige försvann, eller att studiemedel infördes vilket öppnade för i princip alla att studera vidare vid högskolor.

Ole Petter Ottersen, Karolinska

Institutets (KIs) nuvarande rektor, betonar i artikeln *Legacy of Hans Rosling* att det kanske viktigaste arvet efter Hans var hans förmåga att genom fakta inspirera och ge hopp inför framtiden. Genom verktyg som Bubbeldiagram av statistik kan man bättre förstå världens hitillsvarande utveckling. **Hans Wigzell** beskriver i sin artikel *Min vän Hans Rosling* bl.a. Hans kamp med byråkratin inom KI. Wigzell var rektor vid KI när Hans kom dit och insåg att de visioner han kom med skulle vara omöjliga att administrera inom universitetets ram. Wigzell gav stöd till framväxten av stiftelsen Gapminder och ger en spännande historisk beskrivning av utvecklingen från bubbeldiagram till Gapminder och senare Dollar Street-projekten. Att göra det omöjliga möjligt (to make the impossible possible) var en devis som Hans Rosling gärna använde sig av när han som edutainer försökte påverka folks fördomar.

Anders Nordström, ambassadör för global hälsa, var en av dem som för Sidas räkning gav riskkapital i ett tidigt skede av Gapminders framväxt. I *Han som fick världen att lyssna* berättar Nordström också om Hans roll i Liberia under Ebolautbrottet. **Sven Hagströmer**, grundare av Avanza och Creades, berättar i *Hans Rosling som förebild* om sina motiv för att sponsra utvecklingen av Gapminder till ett verktyg för en faktabaserad världsbild som alla kan förstå. Hans

nöjde sig inte med att beskriva – han ville också förändra, som i klassisk socialmedicin – detta beskrivs med exempel av **Lars Klareskog** i artikeln *Hans som humanist*. Mottot var alltid att förstå och förbättra, inte förleda och förstöra. En annan stiftelse ”Riskminder” beskrivs också av Klareskog. En parallell till Gapminder som presenterar statistik av ”Health and Wealth in the World” med utgångspunkt i WHO:s statistik.

Hannah Akuffo, ansvarig för Karolinska Institutet Research Training (KIRT) programme, avslutar med *My Friend and Colleague Hans Rosling* den här avdelningen av temanumret. Hans var ordförande för KIRT-kommiteén och i artikeln berättar Akuffo om hur det var att samarbeta med honom. Hur en ömsesidig respekt och vänskap utvecklades. Även i detta speglas att det omöjliga kan bli möjligt. Under dessa år utvecklades en gemensam forskningsexamen mellan KI och universitetet i Makerere i Uganda med stöd av medel från Sida.

Om lobbying

År 1967 startade Aktionsgruppen för fredstjänst (AFF), en lobbyorganisation av cirka 200 medicinstudenter, varav 70 fanns i Uppsala. **Dag Hydén** och **Bo JA Haglund** beskriver i *U-landstjänst som alternativ till värnplikten – en berättelse om Aktionsgruppen för fredstjänst* dess aktiviteter. Hans Rosling var aktiv i en av arbetsgrupperna som genomförde attitydstudier. I dessa arbetsgrupper återfinns också flera av de artikelförfattare som bidragit till detta temanummer.

Hemma hos Hans och Agneta tryckte vi flygblad om AFF i deras vardagsrum. Hans var dessutom engagerad i tillkomsten av en studieresa till Tanzania, som var ett av de länder som AFF betraktade som modell för möjligheter till u-landstjänstgöring som alternativ till värnplikten. 1970 beslutade riksdagen om att inrätta den s.k. Sandöskolan och därmed ansåg många av medlemmarna i AFF att målet uppnåtts och flera av oss gick under början av 1970-talet på denna skola. Hans och Agneta gick där år 1976/77. **Aina Bergvall** beskriver i artikeln *Sandöskolan – vad är det?* lite mer om denna utbildning. Uppfattningen om att göra det omöjliga möjligt föddes hos många av oss under dessa år. Efter bara fem år fick vi som lobbyister igenom de förändringar vi eftersträfvade när Sandöskolan antog elever till den första kursen 1972. Det kamratskap som skapades under ”Sandöåret” har för många varit livslångt.

Om forskning

Under 1980- och 1990-talen hade Hans Rosling en lysande forskarkarriär som fokuserades på epidemier av sjuklighet som karakteriserades av bl.a. spastisk förlamning i benen, s.k. konzo. Idag, många år senare, växer nya institutioner fram vid universitet och högskolor som karakteriseras av samspel av olika vetenskapstraditioner¹. Genom detta samspel av forskningstraditioner kan man få helt ny förståelse av forskningsobjekten. Detta tvärvetenskapliga arbetssätt karakteriserade Hans Roslings forskningsinsatser och olika perspek-

tiv på detta återfinns i de följande fyra artiklarna.

Hans Rosling tänkte först inte bli forskare. I hans memoarer finns ett kapitel som heter "Läkaren blir forskare"². Berättelsen från 1981 om när Syster Lucia på baksidan av en biljett skriver "*Kom genast*" till läkaren i Nacala är djupt berörande och skildrades först i en artikel i tidningen *Vi* år 2007³. **Anders Molin** bodde och arbetade under åren i Moçambique tillsammans med Hans och Agneta Rosling i Nacala. Anders Molin berättar om detta i artikeln *Nacala, Moçambique*. Förutom vändningen från läkare till forskare skriver Molin om hur avgörande tiden i Nacala var för Hans djupa förståelse för vad fattigdom är och övertygelsen om att det lidande som fattigdom orsakar är onödigt och att omfördelning av globala resurser från de allra rikaste till de fattigaste skulle kunna utrota den svåraste fattigdomen.

Thorkild Tylleskär, en av Hans första doktorander, berättar i artikeln *Molekylärantropologisk forskning om konzo ad modum Hans Rosling* om hur detektivarbetet för att förstå mekanismerna bakom konzoutbrotten i olika delar av Afrika gick till. Det är en berättelse som sträcker sig över 20 år och innefattar en hel rad av doktorsavhandlingar utgående från olika vetenskapstraditioner. **Linley Chiwona Karltons** artikel *Molecular anthropology of cassava – a cultural ecology of plant varietal preferences* är ett exempel på samspelet mellan olika vetenskapstraditioner för att öka förståelsen av kassavaodlingen och blåsyrahalten. I hennes fall kombinationen av

antropologiska metoder med biokemiska analysmetoder, s.k. ethnobotany. Hennes avhandlingsarbete publicerades 2001 med Thorkild Tylleskär och Hans Rosling som handledare. Fokus för Linley Chiwona Karlton är i den här artikeln genuskillnaden vid prioritering av olika typer av kassava. Män prioriterar storlek och kvinnor slutproduktens användbarhet, och då med hög halt av blåsyra. Den högre halten av blåsyra förhindrar stöld av kasavaroten men också insektsangrepp.

Den sista artikeln om sjukdomar relaterade till mat och tillgång till mat är en artikel som **Hans Rosling** och hans kubanska medarbetare skrev år 1993. Den var menad att publiceras i tidskriften *The Lancet*. I sina memoarer skriver Hans om denna studie⁴. År 1992-1993 drabbades mer än 40 000 människor i några provinser av Kuba av symptom som liknade de som konzopatienter hade. Hans skriver i memoarerna om förlamande centralplanering i Kuba som resulterade i en intern blockad i landet som fick till följd att producerade livsmedel inte distribuerades. Efter några personliga möten med Fidel Castro fick Hans uppbackning för att genomföra en studie med syfte att försöka förstå varför man hade denna epidemi i en del provinser på Kuba. I slutändan, skriver Hans, visade det sig att epidemin på Kuba var tydligt kopplad till den ensidiga kosten som följde efter Sovjetunionens fall. En rapport skrevs och resultatet lämnades till regimen, men med ett löfte om att inte beskriva sjukdomen som en kombination av undernäring och

förgiftning. Hans avslutar med: Fram till denna dag har jag aldrig publicerat forskningsresultaten från epidemin på Kuba. Jag ville inte skapa problem för mina kubanska kollegor. Ingenstans i världen har jag fått en så stark personlig relation till mina kollegor som på Kuba. Efter bearbetning av dotter Anna Rosling och hustrun Agneta Rosling som kontaktat de kubanska medförfattarna publiceras nu studien från Kuba. *Hans Rosling et.al. Ecological studies in Pina del Rio Province support in toxico-nutritional etiology of epidemic neuropathy in Cuba.* Studien genomfördes med samma okonventionella metoder, d.v.s. utfall av sjuklighet jämfördes med distribution av mat via kartläggning av svarta börshandel i de drabbade områdena. I de drabbade provinserna odlades också främst tobak.

Initiera, inspirera och engagera

I de artiklar som presenteras nedan har Hans Rosling på olika sätt initierat, inspirerat eller engagerat sig i de aktiviteter som beskrivs. **Karin Båge**, **Helena Nordenstedt** och **Anna-Mia Ekström** berättar i artikeln *Att förstå fattigdom. Kursen i global hälsa för KI-studenter* om hur Hans gick till väga för att få åhörare att förstå en ny världsbild. Denna valbara utbildning i global hälsa som Hans startade år 1996 har nu pågått i drygt 20 år. Idag riktar den sig inte bara till läkarstuderande utan till en rad andra utbildningar för yrkesgrupper verksamma inom hälso- och sjukvård. Kursen är fortfarande en av de mest populära vid utbildningarna på KI. Den andra hälften av kursen genomförs där studenterna

bor i familjer i olika låginkomstländer och Hans menade att enda sättet att förstå fattigdom är att tillbringa tid hos fattiga familjer. Sedan år 2016 finns en kortare version av kursen fritt tillgänglig på nätet som s.k. open online course på plattformen edX. Mina samtal genom åren med Hans handlade ofta om hans vision att skapa gratis utbildning tillgänglig för alla på nätet. Både genom Gapminder och dessa kurser som ligger gratis tillgängliga på nätet fortlever förverkligandet av den visionen. Introduktionskursen i Global hälsa på nätet har genomförts för mer än 20 000 studenter från 190 olika länder.

Ann Lindstrand, **Stefan Swartling Peterson** och **Johan von Schreeb** berättar om inspiratören Hans Rosling i *Hans och bildandet av svenska Médecins Sans Frontières (MSF)/Läkare Utan Gränser*. De tre författarna var de som gjorde grovarbetet för att få till stånd en svensk sektion av Läkare Utan Gränser. År 2016 samlade man in drygt 750 miljoner i privata donationer och skickade ut närmare hundra svenska medarbetare till platser som omvärlden vänt ryggen.

Staffan Bergström skriver en artikel med titeln *“Don’t panic” – myten om befolkningsexplosionen*. Flertalet av er läsare har sett Hans Rosling flytta lådor för att visa befolkningsutvecklingen i världen. Det som på 1950-talet kallades hotet om befolkningsexplosionen. Om detta skriver Staffan Bergström i denna artikel som utgår från en aktuell FN-rapport. Han redovisar att p.g.a. minskande antal barn per familj så kommer antalet människor i världen att med 95 procents sannolikhet

inte att öka utan stanna vid någons stans mellan 9,6 och 13,2 miljarder år 2100.

Hans engagerade sig djupt i situationen för ensamkommande afghanska ungdomar och i artikeln av **Bengt Kristiansson**, *Afghanistan, SAK och ensamkommande afghanska ungdomar*, diskuteras Hans syn på vad som bör göras. Hans grundläggande fråga var varför väljer en så stor mängd unga afghaner att fly till Sverige. Kan man förändra situationen i Afghanistan för att ge stöd till dessa ungdomar?

Hans hade relationer i många delar av världen med olika typer av forskningssamarbeten. I artikeln *Med Hans Rosling till Vietnam på jakt efter ny diabetesbehandling* berättar **Claes-Göran Östenson** om resor och forskning i Vietnam som ledde fram till nya behandlingar av diabetes typ 2 med lokala örter. Effektiviteten av dessa örter var jämförbara med de läkemedel som idag används i Sverige för att stimulera insulinproduktionen.

Koustuv Dalal har inspirerats av Hans när han redovisar komplicerade data som beskriver utveckling på ett enkelt sätt. I artikeln *Health and development: scenario in top and bottom 20*2 countries* redovisar Dalal utvecklingen för de 20 länder med lägsta värden för sociodemografiskt index och jämför deras utveckling över en 25-årsperiod med de länder med högsta värden för samma index. Som väntat toppar de nordiska länderna, men Sverige har under tidsperioden från 1990 till 2015 rasat från en andraplats till en fjortondeplats för human development index.

De följande två artiklarna har sitt ur-

sprung i Hans engagemang för ett av barnbarnen som efter en pneumokockinfektion drabbades av hörsel förlust och där ett cochleaimplantat gjorde att barnbarnet blev praktiskt taget normalhörande. **Sven Arne Silfverdal**, beskriver i *Pneumokocker, vaccin och etik – ett fall för Rosling* betydelsen av att införa allmän pneumokockvaccination i Sverige. Silfverdal skriver: ”Det är vår skyldighet i vår profession att informera föräldrar och barn om vacciner och andra medicinska åtgärder, om inte så bryter vi mot vår professions etiska regler”. **Ann-Charlotte Gyllenram** berättar starkt berörande, i artikeln *Cochleaimplantat – att äterskapa ett sinne blev personligt för Hans Rosling*, om Hans engagemang i den nydanande patientföreningen för barn med cochleaimplantat.

Några andra områden där Hans också varit aktiv inom är hepatit C-behandling, där han bl.a. på egen bekostnad for till Japan för att få behandling, och sedan kämpade för att denna typ av behandling skulle införas i Sverige. Hans var också en inspirerande kraft för att starta patientföreningen för personer som drabbats av Ehlers-Danlos syndrom (EDS) som är en medfödd bindvävsdefekt som påverkar leder, hud och blodkärl.

De tre avslutande bidragen är en recension av Hans Roslings memoarer med rubriken *Möten och relationer skapar livet självt* samt *Familjen Rosling och nyorden* och till sist en krönika av **Bengt Starrin**, där han lyfter fram Hans som edutainer där statistik och data sjunger som musik.

Avslutningsvis, Hans Rosling, professor i global hälsa, har betytt mycket

för väldigt många runt om i världen. Han gav oss hoppet om att mycket trots allt har blivit bättre. Han var en märklig man och en kamrat till oss som medverkat i detta nummer av Socialmedicinsk tidskrift. Han lämnade efter sig fem budskap om världens tillstånd.

Bo J A Haglund
Professor och redaktör

Referenser

1. Haglund B JA. Det nya samspelet mellan olika vetenskapstraditioner. (2016) Socialmedicinsk tidskrift, 93; nr 3:228. <http://www.socialmedicinsk.tidskrift.se/index.php/smt/issue/view/111/showToc>.
2. Rosling H. med Härgestam F. Hur jag lärde mig förstå världen. (2017). Natur och Kultur, Stockholm. Sid 139-139-144.
3. Jofs S. Ett brev, en bön, ett beslut. (2007) <http://www.vi-tidningen.se/ett-brev-en-bon-ett-beslut-2/>.
4. Rosling H. med Härgestam F. Hur jag lärde mig förstå världen. (2017). Natur och Kultur, Stockholm. Sid 197 - 212.

Hans Roslings fem budskap om världens tillstånd

- Världen kan inte längre delas in i två grupper. Den gamla indelningen i industri- och utvecklingsländer har ersatts av en värld med en kontinuerlig variation av socioekonomisk utveckling. Men eftersom den mänskliga hjärnan gillar att indela, ersätt den gamla indelningen med fyra nivåer för att förstå världen: 1. Barfota 2. Cykel 3. Moped 4. Bil
- De flesta asiatiska länderna moderniseras dubbelt så fort som Väst-europas länder någonsin gjort, och i alla afrikanska länder har barnadödligheten fallit snabbare under de senaste tjugo åren än vad den någonsin gjort i Sveriges historia.
- Extrem fattigdom är som en skogsbrand. Lyckas man inte utrota den helt och hållet snart så kommer den att börja öka igen.
- Hittills har alla framsteg mot hälsa och välfärd åstadkommits till priset av ökande utsläpp av koldioxid vilket förorsakar klimatförändringar. Eftersom vi, den rikaste miljarden, står för hälften av utsläppen är det viktigast att vi ändrar oss. Det är alltså fel att säga ”de kan inte leva som vi” Det är ju ”vi som inte kan leva som vi”.
- Människan har aldrig haft så välfungerande samarbetsorganisationer, och aldrig har så många tagit sig ur fattigdomen på så kort tid. Om världen ser dystert ut är det bara att jämföra med hur fruktansvärt det var förr i tiden, när varje föräldrapar kunde förvänta sig att behöva begrava mer än ett av sina barn.